

Відгук

офіційного опонента на кандидатську дисертацію Тирон Олени Миколаївни

«Психолого-педагогічні основи формування

іншомовної компетентності майбутніх моряків»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

зі спеціальності 19.00.07– педагогічна та вікова психологія

Вища освіта України переживає сьогодні процес перебудови в руслі інтеграції в освітній Європейський простір, створення умов для академічної мобільності студентів і випускників, підвищення вимог до забезпечення якості освіти. Загальновизнаним і загальноприйнятим у вищій освіті України став компетентнісний підхід, а компетентність – тим базовим поняттям, у термінах якого вимірюється результати навчання у вищій школі. У зв'язку з цими провідними освітніми тенденціями дисертаційне дослідження Тирон Олени Миколаївни є своєчасним, перспективним, таким, що конструктивно вирішує як в психолого-педагогічному, так і прагматичному аспектах сучасні освітні завдання, передбачені новим законом «Про вищу освіту», в якому йдеться про основи формування іншомовної компетентності майбутнього фахівця, яка є найскладнішою серед інших компетентностей в плані її розвитку у зв'язку з відсутністю в освітньому процесі будь-якого вишу природного англomовного середовища.

Незважаючи на існуючі об'єктивні труднощі при формуванні іншомовної компетентності у фахівців будь-яких спеціальностей, автор аргументовано ставить проблему психолого-педагогічних основ формування іншомовної компетентності в майбутніх моряків й успішно вирішує її з огляду на «забезпечення їх ефективного, не утрудненого повсякденного спілкування з представниками міжнародних екіпажів» (с. 5).

Оцінюючи рецензовану працю Тирон О.М., слід одразу ж зазначити доцільність у визначенні мети й основних завдань, наукову коректність у формулюванні об'єкта та предмета дослідження, доречність у виборі методів

дослідження, який не обмежувався лише стандартними підходами. Олена Миколаївна Тирон запропонувала і впровадила комплекс методів, релевантних завданням дисертаційної роботи. Серед них не тільки теоретичні, емпіричні методи, зокрема метод психологічної діагностики та відповідні йому засоби (методики, тести, авторські опитувальники), методи кількісного аналізу з відповідними процедурами статистичної обробки результатів, а й передусім методи якісного аналізу, які дозволили з'ясувати особливості комунікативної діяльності моряка в умовах роботи міжнародного екіпажу.

Теоретичне значення результатів дослідження Тирон Олени Миколаївни обґрунтовано чітко сформульованими положеннями про наукову новизну, зокрема, по-перше: а) визначеними поняттями «іншомовна компетентність моряка», «міжпоколінне міжрангове спілкування моряка»; б) виокремленими структурними компонентами цього різновиду мовної компетентності; в) встановленими чинниками формування іншомовної компетентності моряка; г) розкритими автором дисертації психолого-педагогічними засадами; д) створеною моделлю цього формувального процесу – що зроблено *вперше*; по-друге, *набутими подальшого розвитку*: а) психолого-педагогічними підходами до формування іншомовної компетентності; б) знаннями про закономірності взаємозв'язку характеристик іншомовного як професійного, так і міжособистісного спілкування; в) науковими уявленнями про психологічні основи функціонування її суб'єкта; по-третє, поглибленим розкриттям сутності й психологічних особливостей комунікації моряка в міжнародній співпраці екіпажу.

Матеріали першого розділу «Теоретичні основи формування іншомовної компетентності» (с. 13-68) засвідчують, що дисертант на достатньому науковому рівні володіє інформацією щодо проблематики дисертації, здійснює ґрунтовний аналіз існуючих теоретичних підходів, ретельно висвітлює зміст ключових понять теми, а саме: «компетентнісний

підхід», «компетентність», «комунікативна компетентність». На основі глибоко осмислених і визначених в параграфах 1.1., в 1.1.1., 1.1.2. кількох ключових понять О.М. Тирон логічно підводить до розкриття іншомовної компетентності як базального комунікативного феномена, описаного в дисертаційному дослідженні. Встановлюючи взаємозв'язок і взаємозумовленість понять, автор робить узагальнення, що іншомовна компетентність – це «...здатність і готовність здійснювати ефективну іншомовну комунікацію не носіями тієї чи іншої мови», яка формується «...на основі комплексу компетентностей і якостей особистості, які утворюють її структуру» (с. 24). Заслуговує на особливу увагу вдале намагання автора розмежувати за істотними ознаками такі поняття як «комунікація» і «спілкування». Для вирішення цього досить складного наукового завдання дисертант спочатку вдається до вивчення семантики синонімічного ряду словникових статей з оригінального Кембриджського англо-російського словника. Не знайшовши жодного спільного синоніма, робить висновок, що значення зазначених термінів мають відмінності, уточнює зміст цих понять, обґрунтовує доцільність уживання в подальшому контексті дисертації термінологічних словосполучень «професійна комунікація» та «міжособистісне спілкування» (с. 33-34).

З'ясовуючи психологічні передумови формування іншомовної компетентності майбутніх моряків, О.М. Тирон детально аналізує соціально-психологічні особливості морських екіпажів, надає уявлення про міжпоколінне міжнаціональне спілкування в міжнародному екіпажі з урахуванням рангу, уводить поняття «міжкультурна міжпоколінна комунікація» і розглядає її як складову іншомовної компетентності моряка, доводить, що особливості міжкультурного спілкування визначаються специфікою взаємодії всередині культури, а толерантність та емпатійність стають специфічними рисами комунікативних процесів; розвиток емоційного інтелекту правомірно розглядає як чинник формування успішної іншомовної компетентності; аналізує існуючі підходи до використання

«морської англійської мови» та досить вдало виокремлює в іншомовній компетентності три її компоненти (змістовно-процесуальний, мотиваційно-цільовий, морально-соціальний), а також їхні складові та зміст; висновує, що відповідно до них здійснюватимуться впливи з метою формування, корекції та розвитку іншомовної компетентності, передбачає досягнення результатів формування в термінах: «вміння, «навички», володіння», «здатність»; виділяє низку труднощів іншомовного спілкування, ймовірні при формуванні кожного з компонентів іншомовної компетентності та шляхи подолання цих ускладнень. У результаті усвідомленої аналітичної роботи автором сформульоване визначення іншомовної компетентності моряка, яке комплексно розкриває специфіку феномена «іншомовна компетентність» (с.67-68). Загалом уся теоретична частина дослідження вирізняється глибиною аналізу проблеми, що вивчається, а опис його результатів цілісністю й логічною зв'язністю, орієнтованістю на успішне вирішення емпіричних завдань дослідження.

Другий розділ дисертації її автор присвятив методам та організації емпіричного дослідження (с.69-101). В ньому чітко сформульовані завдання цього етапу, визначено його теоретичну основу, мету і завдання експериментальної роботи, переконливо обґрунтовано вибір дослідницького інструментарію задля встановлення чинників формування іншомовної компетентності майбутнього моряка та виокремлено низку комунікативних затруднень, що виникають при проходженні плавальної практики в міжнародних екіпажах. У цьому розділі також міститься опис доречно вибраного дисертантом комплексу методів, класифікованих в дисертаційній роботі (с. 70-71) за чотири групи: організаційні методи, методи емпіричного дослідження, методи опрацювання даних та інтерпретаційні методи. Всі зазначені групи методів представлені відповідними кожній з них чутливими до досліджуваного явища методами з вказівкою, на якому етапі та з якою метою вони будуть використовуватися. Вибрані методи спроможні реалізувати всі поставлені завдання дослідження, оскільки їхнє поєднання

надає, на наш погляд, можливість комплексно вивчати досліджуваний феномен з урахуванням його істотних ознак, а кожний окремо взятий метод – усебічно з'ясувати конкретні прояви цього феномена згідно з виокремленими показниками. Серед усього комплексу методів О.М. Тирон спеціально виділяє в окремий параграф дисертації й описує методи: а) психолого-педагогічного аналізу іншомовної компетентності (вивчення міжнародних документів, опитування студентів і експертів, анкетування, експертні оцінки, аналіз помилкових дій, інтерв'ювання, багатофакторні опитувальники, зокрема створені автором дисертації опитувальники, що надавали інформацію про досліджувану виборку), б) визначення чинників формування іншомовної компетентності майбутніх моряків, в) методики дослідження компонентів з детальним описом та обґрунтуванням. Кваліфіковано й психологічно коректно вибраний О.М. Тирон психодіагностичний інструментарій дозволив їй «...гіпотетично виокремити чинники формування іншомовної компетентності...» (с. 98), з якими ми повністю погоджуємося. Серед них – психолінгвістика сприймання; побудова сценаріїв міжкультурної взаємодії, побудова стратегій спілкування, мислення майбутнього моряка, спрямоване на попередження ризиків мореплавання, прагнення до спілкування, дотримання моральних норм.

У третьому розділі «Емпіричне дослідження психолого-педагогічних основ формування іншомовної компетентності майбутніх моряків» (с. 102-161) дисертант докладно описує організацію дослідження, представляє первинну інформацію про вибірку респондентів, результати бесіди з експертами кріюінгових компаній, які враховані при формуванні іншомовної компетентності. За допомогою таких методів, як: складання індивідуального профілю аудитора, семантичний диференціал і методики оцінки мовленнєвої тривожності – проаналізовано стан сформованості змістовно-процесуального компоненту іншомовної компетентності відповідно до психолінгвістичного аспекту та зроблено висновки про необхідність вдосконалення мовленнєвих

перцептивних умінь, корекції якісних характеристик мовлення, пов'язаних з його емоційною й інтелектуальною сферами засобами ефективних для реалізації цих завдань вправ при оволодінні іноземною мовою.

З метою вивчення сформованості здатності до толерантної взаємодії майбутніх моряків у межах міжкультурного аспекту змістовно-процесуального компонента їхньої іншомовної компетентності (стереотипи й рівень толерантності у ставленні до інших національностей, адекватні реакції в міжнародних конфліктах, інтеграція до цінностей представників інших культур) О.М. Тирон використовує тести, авторські опитувальники, доречно підібрані методики та встановлює потребу в корекції здатностей стосовно толерантного ставлення до інших національностей у міжособистісній взаємодії; свідомої побудови сценаріїв взаємодії культур, розвитку навичок порівняльного вивчення цінностей інших культур.

Вивчаючи вміння студентів аналізувати затруднення під час спілкування, яке відповідає стратегічному аспекту змістовно-процесуального компонента іншомовної компетентності майбутнього моряка, дисертант доречно використовує тест, який надає можливість встановити необхідність подальшої корекції умінь приймати стратегічні рішення.

Для з'ясування впливу емоційної сфери майбутніх моряків на перебіг мислення в процесі іншомовного спілкування проведено опитування й тестування за методикою «емоційного інтелекту», що відповідає когнітивному аспекту змістовно-процесуального компонента іншомовної компетентності, і зроблено висновок, по-перше, про низький рівень сформованості складових цього різновиду інтелекту, зокрема емоційної обізнаності, управління своїми емоціями, самомотивації та розпізнавання емоцій інших людей і потребу в подальшому формуванні емоційного інтелекту; по-друге, про низьку емоційну спрямованість колективу майбутніх моряків на пугнічні емоції, що походять від потреби долати небезпеку; по-третє, про мовленнєву тривожність, яка вища ніж загальна

тривожність. Ці висновки стали передумовою організації спеціального навчання студентів з метою підвищення рівня емоційного інтелекту.

Вивчаючи рівень розвитку комунікабельності та комунікативних і організаторських здібностей, пов'язаних з мотиваційно-цільовим компонентом іншомовної компетентності майбутнього моряка, десертант з'ясовує, що студенти в рейсі міжнародного екіпажу мають затруднення в мовленнєвому спілкуванні, нездатні комунікувати в стресовій ситуації, надають перевагу усамітненню, а відтак потребують психолого-педагогічних впливів щодо стимулювання психологічних механізмів комунікабельності.

Впроваджена методика діагностики особистісної агресивності й конфліктності та тест спроможності до емпатії в процесі вивчення готовності студентів дотримуватися норм спілкування згідно з соціально-моральним компонентом іншомовної компетентності надали можливість автору дисертації стверджувати, що всі складові емпатії потребують подальшого розвитку, особливо емпатійність стосовно людей старшого покоління. Отже проведений дисертантом ретельний аналіз іншомовної компетентності майбутніх моряків надав можливість не тільки зафіксувати її реальний стан і рівень сформованості, а й встановити чинники формування іншомовної компетентності за її виокремленими показниками та передбачити оптимальні форми психолого-педагогічного впливу: або корекції, або формування, або розвивального навчання – залежно від виявлених потреб у тій чи тій формі та реалізації завдань забезпечення подальшого розвитку іншомовної компетентності й удосконалення цієї здатності.

Усі результати якісного аналізу супроводжуються кількісними показниками, поданими в дисертації в 16 таблицях та 9 рисунках. Як психодіагностичний інструментарій, описово-статистичні результати, їх інтерпретації, так і дані проведеного ранжування окремих показників іншомовної компетентності та дані порівняння середніх значень за критерієм χ^2 Пірсона не викликають сумнівів і можуть бути оцінені позитивно.

У четвертому розділі « Психолого-педагогічний супровід формування іншомовної компетентності майбутніх моряків» (с. 162-196) представлено детальний опис формувального експерименту, теоретичну модель формування іншомовної компетентності, яка є багатокomпонентною й охоплює як усіх суб'єктів та об'єкт цього двохстороннього процесу, нормативний стандарт професійної комунікації і змодельовану норму міжособистісного спілкування, які відповідно співвідносяться з аспектами, компонентами і якостями іншомовної компетентності, так і психолого-педагогічні умови цілеспрямованого її формування в майбутніх моряків, а також рекомендації викладачам вишу з використання технологій.

Розроблені дисертантом психотехнології й психотехнологічні вправи та ігри ґрунтуються на врахуванні якісних даних, отриманих на констатувальному етапі експерименту, безпосередньо співвідносяться з вміннями, які підлягають формуванню, а запропонований психолого-педагогічний супровід повною мірою теоретично обґрунтовує не тільки особливості іншомовної компетентності моряка, а й специфіку формування, корекції та шляхи забезпечення її розвитку.

Результати ретельного порівняльного аналізу даних, отриманих до і після формувального експерименту, представлені достатньою кількістю таблиць, які охоплюють усі аспекти й компоненти іншомовної компетентності, та змістовним описом тих якісних статистично значущих змін в її розвитку, які відбулися або не відбулися. В цілому проведений формувальний експеримент довів ефективність уведених в процес опанування англійської мови психотехнологій, засвідчив ефект у формуванні іншомовної компетентності від створених в експерименті психолого-педагогічних умов і впроваджених методів підвищення ефективності навчання, зумовленого кількома чинниками, а головне – підтвердив досягнення достатнього для виконання професійних обов'язків рівня розвитку компонентів іншомовної компетентності.

Висновки, зроблені в дисертації співвідносяться з поставленими завданнями дослідження, змістовно і на високому рівні узагальнення відтворюють отримані результати як теоретичного, так і емпіричного дослідження. Структура дисертації логічно вибудована, а її зміст є зв'язним і цілісним.

Якісно оцінюючи багатовимірне дослідження в цілому, одночасно вважаю доцільним зупинитися на окремих дискусійних питаннях.

1. Враховуючи високий рівень проведеного емпіричного дослідження, все таки бажано зазначити, що потребують додаткового обґрунтування такі питання: по-перше, чому опис стану сформованості іншомовної компетентності моряків здійснювався в системі різних координат і в різних термінах (здатність, уміння, навички, здібність, готовність, спроможність), по-друге, чому в одних випадках йдеться про уміння, а в інших – про навички, як вони відрізнялися автором?

2. Розглядаючи співвідношення понять «комунікація» і «спілкування», автору дисертації доцільно було б використати доречніше термінологічне словосполучення; а саме: не «міжособистісне спілкування», а «міжособистісне мовленнєве спілкування». Це уточнене словосполучення безпосередньо співвідноситься з поняттям «іншомовна компетентність», як мовленнєвим (психолінгвістичним) явищем і точніше розкриває його зміст, а також більшою мірою корелює з поняттям «професійна комунікація», яке не передбачає інтеракції і перцепції, як це має місце у спілкуванні, міжособистісному, зокрема.

3. Бажано було б чіткіше зазначити й спеціально виділити в описі емпіричної частини дослідження критерії, адже вони в роботі чітко прослідковуються, а також співвіднести їх з вибраними дисертантом показниками.

4. У дисертації використовуються в різних частинах її контексту метонімічні прийоми, що утруднюють сприймання змісту, на кшталт: «стан сформованості у них різних показників» (с. 97), «вивчення динаміки

психолінгвістичних показників» (с. 70), «рівень сформованості стратегічного аспекту» (с. 88), «психолінгвістичне сприймання мовлення» (с. 98) та ін. Ці та інші фрази не засвідчують результати дослідження у відповідних їм термінах (здатність, уміння, навички), а лише опосередковано вказують на критеріальні показники, за якими й здійснювався експеримент.

Зазначені міркування не є такими, які могли б знизити загалом позитивну оцінку проведеного дослідження і стати перепорою на шляху їх впровадження в практику роботи вишів.

Дисертаційне дослідження О.М. Тирон «Психолого-педагогічні основи формування іншомовної компетентності майбутніх моряків» є оригінальним завершеним дослідженням, що безперечно має наукову новизну і практичну значущість, повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а його автор – Тирон Олена Миколаївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології і педагогіки
дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Л. О. Калмикова